

ՄԻՋՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍ
ՍԵՐԻԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐԱՆԻՆԻ
ՍԵՐԻԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐԱՆԻՆԻ

ՏԵՐԻԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐԱՆԻՆԻ 120

ՏԵՐԻԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐԱՆԻՆԻ

ՀԱՆԳԻՍ ՈՒԹՈՐԵԱՅ

31

ՏԱՐՏ

Բ.

ՏԱՐԻ

1862

ԹԻԻ

22

ԽԱՂԱՍԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԻՆՉՊԻՍԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հատերուն յայտնի է թէ Սամաթիոյ
Թաղին մէջ Ժամանակէ մը ՚ի վեր խաղա-
ղափրական անունով ընկերութիւն մը
հաստատուած է, և թէ՛ ոչ միայն հակա-
ռակորդներ, մանաւանդ Թաղին մէջէն,
ունի, այլև ազգային Թերթերէն ոմանք
անոր կերպով մը հակառակ խօսեցան: Ըն-
կերութիւնը բամբասողներուն խօսքին նա-
յելով՝ ընկերութիւնն ազգային բարեկար-
գութեան, կամ յայտնի ըսենք, լուսաւո-
րութեան հակառակ և հին ազգային դը-
րութեան չափազանց բարեկամ, և առ նը-
պատակով Ժողովրդեան գրգռիչ բամբաս-
ուած քանի մը անձանց Թելադրութեամ-
բը կազմուած է և ուրիշ նպատակ չունի
եթէ ոչ Թաղին մէջ ամենէն գործունեայ
լուսաւորեալ մասին գործողութիւններուն
ոսոխ հանդիսանալով՝ յառաջագիմութեան
ոգին անդամալոյծ ընել: Իւ որովհետեւ
ընկերութեան մէջ կը գտնուին անանկ ան-
ձինք որոնք լուսաւոր գաղափարներու տէր,
ազգին յառաջագիմութեանը փափաքող,
կիրթ և զգաստ մարդիկ են, և որոնց մըտ-
քին մէջ գաղափարի կամ զգացման փո-
փոխութիւն եղած չի կրնար ըսուիլ, ըն-
կերութեան հակառակորդները կ'ըսեն թէ
ապ անձինքը խաբուած ու ընկերութեան
ոգւոյն տգէտ են:

Պարագաներն այնպէս պահանջեցին որ

մեր ընթերցողներուն յիշեալ ընկերութե-
ան վրայ որոշ գաղափար մը հաղորդենք, բայց
առ ընելու համար հարկ էր որ նախ մենք
անոր վրայ յստակ գաղափար ունենայինք:
և ապ հարկն է որ մեզ ստիպեց ընկերու-
թեան վրայ եղած ամբաստանութիւնները
վաւերական աղբիւրներէ ստուգել: Բաւա-
կան ապացոյցներ ունենալէ ետքը՝ իրա-
ւունք ունինք հաւատարմութեւ ընկերութե-
նպատակին, ոգւոյն, անոր կազմութեանը
նախընթաց պարագաներուն և շարժա-
ռիթներուն վրայով այնչափ բաւական լու-
սաւոր տեղեկութիւններ առինք, որ գոր-
ծին էութիւնը մեր տեսութեան առջևը
մերկապալնոց է, ուստի և դատողութիւնը
կարողութեւ հասած ենք: Կ'իմացնենք թէ մեր
յիշեալ տեղեկութիւններն ստանալու համար
նախ այնպիսի անձանց վկայութեանը դիմե-
ցինք, որոնց ողջմտութեանը: Ազգին յա-
ռաջագիմութեանը մասին ունեցած եռան-
դին ու դատողութեան տէր ըլլալուն վրայ
վստահ ըլլալով՝ գիտէինք նաև թէ անոնք
ընկերութեան սկիզբէն անոր մէջ և անոր
մօտէն ծանօթ ըլլալով՝ խիստ էական կէ-
տերու վրայ մեզ կրնային լուսաւորել: Երկ-
րորդ ուղղակի ընկերութեան կողմէն պաշ-
տօնական տեղեկութիւն խնդրեցինք, և
եղած գրութիւնները մեզի ներկայացան:
Ըմեն առ թի մէջ ողջմտութեան շաւղէն
չհեռանալու և մեզի երեւցած ճշմարտու-
թիւնը բնաւ նկատման մը չգոհելու մեր
ունեցած փոյթը մեր ընթերցողներուն բա-
ւականէն աւելի ապացոյցներ տուած է,
ըսելու կարող ըլլալու համար թէ խաղաղա-
սիրական ընկերութեան ՚ի նպատակ խօսե-

լով մեր դիտաւորութիւնն ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ նպատամատոյց ըլլալ մը որ թաղի մը ժողովրդեան մէջէն որուն յառաջադիւմութեն ու խաղաղութեանը սերտիւ փափաքող ենք իրարու վրայ եղած կասկածներն ու անվստահութիւնները վերնան կամ գէթ նուազին, և թաղէն դուրս գտնուող ազգայիններուն ալ որոնք ողջմտութեամբ իրենց հեռաւոր եղած ազգային անցքերն անգամ կը դիտեն մտքերնուն վրայէն մութ թը փարատի: Մենք բարի մարդոյ պարտաւորութիւնը կը կարծենք, խորամանկ ու վնասակար հնարքներու դէմ հաստատամտութեամբ բայց օրինաւոր միջոցներով մաքաւել, իսկ ամեն օգտակար տեսնուած բան, երկիւղի մը առերեւոյթ նշաններու համար միայն, չմերժել:

Բան մը կայ որ, և թերեւ ան է որ ընկերութեան հակառակորդները պղտորած է. այն է ընկերութեան մէջ անանկ անձինքներու գտնուիլը որոնք ամեն բան մեր լուսաւորութիւնը բաժնի բանին կշռովը չեն կշռեր: Ուստի պիտի բռնուի թէ ջուրը յականէ պղտորեալ է: Ասիկա արգարե ընկերութեան վրայ կասկածաւոր ըլլալու իրաւացի պատճառ մը եղած կ'ըլլար, եթէ ասոր հակառակ ընկերութեան մէջ նոյնչափ գործունեայ և նոյնչափ անոր նախանձաւոր այնպիսի անձինք ալ չըլլային, որոնց կշիռը մեր այսօրուան ունեցած կշիռն է: Եւ աս պարագան վերի կասկածին դէմ ոչ միայն հաւաստարկչու փառս մըն է, այլ և յայտնի կը ցուցնէ թէ ընկերութիւնը հակառակորդներուն կասկածած նպատակէն տարբեր նպատակ մը ունեցած ըլլալու է: Մեզի կը մնայ աս նպատակը մերկանալ, և եթէ աս նպատակը մերկանանք, ընկերութեան վրայէն քողը վերուցած պիտի ըլլանք:

Ինչպէս յայտնի է, ընդհանուր ազգին մէջ եղած հին և նոր գրութեան կողմնակցութիւնները միեւնոյն կերպով կոտորանդը նուազօրոյ գրեթէ բոլոր թաղերուն մէջ ալ կան: Չկայ թաղ որուն մէջ լուսաւորեալ և խաւարեալ կողուած մարդիկ չըլլան: Քանի որ մարդկային փորձառութիւններ զգացումներուն վրայ նոր յաւելուածներ ընելու, առաջ չզգացածը նորէն, կամար-

դէն զգացածը տարբեր կերպով զգալու ենթակայ է, հարկաւ միշտ նոր ծագած արեւուն հետ նոր նոր կարծիքներ ալ պիտի ծագեն. ուստի և արդէն ծառ եղած տուն կերուն մէջ շատ մը նորատունկ բողբոջներ պիտի գտնուին, որ յետոյ ան ծառերուն տեղը բռնեն: Աս բնական է. աղետալին ան է որ երբեմն հին և նոր կարծիքներ իրարու դէմ, ելեբարականութեամբ լցուած ամպերու պէս, այնպէս կը շփուին որ մօտալուտ շանթարձակ որոտում մը երկու կողման մէկուն կորուստը կը սպառնայ: Հատ թաղերու մէջ տեսնուեցաւ որ կողմնակցութեան մէկը չափազանց եւանդէ մը պուած մերթ սաստիկ և մերթ գաղտնի միջոցներով այնպիսի քայլեր ըրաւ որոնց հետեւութիւնը կողմնակցութեան պատիւ չընելէ զատ՝ ընդհանուր թաղին վրայ արդէն իջ կամ յետախաղաց ազդեցութիւն մը ըրաւ: Հատ նշաններ, մանաւանդ թէ քանի մը եղելութիւններ յայտնի կ'ընեն թէ Սամաթիոյ թաղին մէջ ալ լուսաւորեալ կողմէն քանի մը իրենց եւանդին չափ դնել չգիտցող մարդիկ անհամբերութեամբ չըսենք թէ անխոհմուտ ծաղիկանոյ բարեկարգութիւններ բուսցունելու կ'աշխատէին: Ասոր ապացոյց հետեւալ պատմութիւնը:

Թաղին մեծարդոյ Քարոզիչ վարդապետը հրապարակաւ կը քարոզէ թէ հրաժարեալ Սարգիս Պատրիարքին անունը յիշել աւելորդ է: Սարգիս Պատրիարքին անունը նը յիշուելուն և չյիշուելուն վրայ արդէն ազդովին վէճ եղած ու բարձր հեղինակութեամբ որոշուած էր որ մինչև նոր Պատրիարքի ընտրութիւն հրաժարեալ յաւելուածով յիշուի, և բոլոր թաղեր, թերեւս բոլոր ազգն, աս որոշմանը հնազանդած են: Չենք հասկնար ասանկ խնդիր մը առանձին թաղի մը մէջ յուզելէն ինչ կըրնար շահուիլ, եթէ ոչ խռովութիւն: Բայց սխալելը մարդուս համար է: Իրօք Սարգիս Պատրիարքին անունը չյիշուելու ու մանց կողմէն փորձ մը կ'ըլլայ, և հեռաւապէս նոյն վայրկենին եկեղեցւոյ մէջ գայթակղական յուզմունք մը կը ծագի: Երեք քահանայ յիշման կէտին դէմ թաղին իրաւասութեանը բողբոջ կ'ընեն: Երեք քահանաներուն կարծիքը, զգացումն ու կող-

նակցութեանց նկատմամբ ունեցած դիրքըն ինչ որ ըլլայ, անանկ անխոհեմ և իրաւասութեանէ զուրկ յայտարարութեան մը դէմ անոնց ըրած բողոքը մեղադրելի չէ. գէթ չկրնար ուրացուիլ թէ ան յայտարարութիւնն ընողներն անոնց 'ի պաշտօնէ այնպէս բողոք մը ընելու առիթ տրուած են. քանզի Հրաժարեալ Պատրիարքին անունը չյիշելուն փորձը իրաւասութեան դէմ և ապօրինաւոր էր: Յիշեալ փորձը ընողներուն կողմէն բողոքով քահանաներուն դէմ սաստիկ յարձակում ըլլալու կը սկսուի, և անոնց Հրաժարելը կը պահանջուի, որպէս թէ թաղին ժողովուրդին կ'ամբն ան եղած ըլլայ: Անանկ բողոքի մը համար զոր ընել թեմական կղերին դիրքը կը պահանջէր, առանց ուրիշ իրաւացի պատճառի, թաղին եկեղեցւոյն հետ պաշտօնով և իրաւաբանութեամբ կապուած քահանաներու հրաժարումն ուղեւերկրորդ անխոհեմութիւնն էր: Հարկաւ թէ յիշման' կետը և թէ բողոքող քահանաներուն դէմ եղած յարձակումը, ոչ միայն հին դրութեան կողմնակիցներուն, այլ և լուսաւորեալ մասին մէջ կրնար դժկամակութիւն յուզել, ինչպէս որ իբօք ալ եղաւ:

Երկու կողմնակցութեանէ ալ շատեր եղածներուն վրայ կը դժուարին, և առանձինն լուսաւորեալ մասէն քանի մը անձինք խորհելով թէ այնպիսի խիստ ընթացք մը լուսաւորեալ կողման պատիւ չէ, և թաղին խաղաղութիւնը վերստին ուրիշ բանի չի ծառայեր, իրենց տհաճութիւնը թաղական խորհուրդին իմացնելու, և անիկա աճապարանօք գործելու վտանգէն հանելու համար՝ հետեւեալ գիրը կը ներկայացնեն:

Մեծապատիւ Անդամք Թաղական Ժողովոյ .

Իաւական տանէ 'ի վեր թաղիս մէջ յուզուած ծանր վեճերուն մէջ՝ դժուարութիւն մ'ալ մեր կողմանէ չաւելցնելու լուրջ խոհականութիւնը կը պահենք ալ նէ, գործն անանկ կերպարանք մ'առաւ այսօր որ ալ յակամայից բռնադատութեանք մենք ալ մեր ձայնը բարձրացընել, ու թաղեցւոյ իրաւունքնիս փնտռել:

զի յայտնի նշմարեցինք որ խել մը կրքոտ և անխոհեմ անձինք խոշոր բառերու տակ պահուած, և իրենց միաբը շինծու ու ծպտեալ բառերով հագուեցուցած, 'ի վնաս հասարակութեան, թաղիս խաղաղութիւնը վերստին կը պտտին, վկայ է խօսքերնուս այսօրուան դժբախտ ու աղետալի անցքը, որուն համար ձեր անկողմնապահ հակողութիւնը կը խնդրուի:

'Եւ այն անձանց թելադրութեամբը նոր խորհուրդ մ'ալ երեան ելաւ, որ է. թաղիս մէջ իրենց պատուովն ու խոհականութեամբն ամենուս ծանօթ եղող երեք քահանաները, չենք գիտեր ինչ ամբաստանութեամբ, 'եկեղեցիէն մերժել մը տեսանք: Այս պարագայիս մէջ մենք ալ մեր բաժինը եղած իրաւունքովը պատիւ ունինք: Ձեր Յարգութեանն իմացնելու որ յիշեալ երեք քահանաները ուղեւնուս համար՝ մեր կողմանէ ալ ժողոված ու ժողովելիք ստորագրութիւններ ունինք. ուստի անոնց ծրագիրը Ձեզի ներկայացուած առանց մերինն ալ սպասելնիդ կը խնդրուի, որպէս զի ձայնի առաւելութեամբ խնդիրն ինքնին որոշուի:

Հանդերձ մեր անկեղծ յարգանքը

Ստամբուլ. 11 փետր. 1862:

Ստամբուլոյ հասարակութեան
ողջամիտ մասը:

Թաղական խորհուրդն աս գիրը կ'ընդունի և կ'արձանագրէ, միայն կը պահանջէ որ խոստացուած ստորագրութիւններն իրեն ներկայանան: Թաղական խորհուրդը միեւնոյն ժամանակը կ'իմացնէր թէ թաղին խաղաղութեանը վերահաստատուելուն հոգ պիտի տանի, և որպէս զի յուզմանց պատճառներն աղէկ ճանչցուին, կ'որոշէր որ վարդապետն ու երեք քահանաները հարցուին, և արդարեւ քահանաները թաղականաց ժողովին կանչուելով հարցափորձ կըլլան և անոնց ազդարարութիւններ կը տրուին, բայց վարդապետին ընթացքը, որ եղած յուզումներուն առաջին մղումը տրուած էր, ուշադրութեան արժանի չհամարուիր: Թաղական խորհուրդին իր որոշմանը հակառակ ըրած աս անտեսու-

Թիւնը կը ցուցնէր թէ Վարդապետը պատասխանատուութեան տակ չհամարիր անանկ գործի մը համար որ Թաղին ամենէն մեծ շահուն եր վերաբերէր, որ է Թաղին խաղութիւնը : Թաղական խորհուրդին թէ աս դործէն և թէ Ատենապետի փոխանորդին ան միջոցներուն բուն Ատենապետը կանխելով անոր ներկայութեան ատենն իսկ անոր պաշտօնական գործողութիւնները կերպով մը իրեն յամիշտակելէն կ'երևէր թէ Թաղական խորհուրդն ալ ազդեցութեան տակ ինկած էր :

Աս ամենը կը ցուցնէ թէ Սահմանադրական կողմնակցութեան ղեղձում մըն էր որ Թաղին գործերուն մէջ անժամ և տհաս յեղափոխութիւն մը յառաջ բերել կ'ուզէր, ոչ թէ Թաղին յառաջագիմութեանը համար գործունեայ լուսաւորեալ մաս մը : Ասոր հակառակ կը տեսնուի թէ ասանկ տհաս յեղափոխութեան մը գաղափարին տհաճութիւն ցուցնողները, ոչ թէ լուսաւորեալ սկզբունքներու երդուեալ թըշնամի և հին դրութեան կոյր բարեկամ մարդիկ էին, այլ ընդհանրապէս բոլոր անոնք որոնց վերոյիշեալ հապճեպ ու ծայրայեղ ընթացքը հաճելի չէր . և տարակոյս չկայ թէ ոմանց հաճելի չէր ան ընթացքը, իբրեւ Սահմանադրական, իսկ ոմանց հաճելի չէր, իբրեւ չարաչար Սահմանադրական ընթացք :

Հոս հարկ է զարտուղութիւն մը ընելով իմացնել թէ ան յանուանէ իբրեւ հին դրութեան սաստիկ կողմնակից բամբաստած անձինքը, որոնք խաղաղասիրական ընկերութեան հիմնադիր կ'ըսուին, իրօք ոչ առաջ և ոչ վերջը և ոչ հիմա ընկերութեան միայն ազդեցութիւն, կամ յարաբերութիւն ունեցած են կամ ունին : Խաղաղասիրական ընկերութիւնն ան անձինքներուն թելադրութեամբն է, անոնց մտքին ծնունդն ու անոնց մեքենան է ըսելու համար լոկ խօսքէ աւելի բան մը պէտք է . ստոյգ ազատ ցոյցներ պէտք են :

Վերջապէս վերոյիշեալ գիրը Թաղական խորհուրդին ներկայացնողները, մինչդեռ ստորագրութիւն ժողովելու ետեւէն, Թաղական խորհուրդին մէջ եղած գարձուածներէն մտքերնին նոր գաղա-

փար մը արթնցաւ : Կը տեսնէին թէ ստորագրութիւն ժողովելով մեծագոյն մաս յառաջ բերելու աշխատելու տեղ՝ Թաղին խաղաղադութեանը վնասակար տեսնուած ղեղձման դէմ եղած տհաճութիւնները կեդրոնացնելու աշխատին աւելի օգտակար պիտի ըլլար : Եւ որովհետեւ խնդիրը Սահմանադրութեան կամ անսահմանագրութեան խնդիր չէր, այլ ղեղձման մը խնդիր էր որ երկու կողմէն ալ վնասակար և խռովութեան առիթ կը ճանչցուէր : Խորհեցան որ Թաղին մէջ անանկ ընկերութիւն մը կազմեն որուն մէջ երկու կողմն ալ Սահմանադրական և անսահմանադրական, միանան ոչ թէ ազգային դրութեան մը համար, այլ միևնաձէ Թաղին յառաջագիմութեան վնասակար եղող տհաս շարժումներու մասնակից չըլլալնին ցուցնելու համար : Մի և նոյն ժամանակն ընկերութեան եկամուտքովը, առանց ազգային կարծեաց տարաբերութիւններ խառնելու, իբրեւ Թաղեցիներ Թաղին ուսումնական և մարդասիրական կարօտութիւններուն ալ նոր նպաստ մը ընեն :

Հա աս է խաղաղասիրական ընկերութեան շարժառիթ եղող պարագաներն, ու անոր ոգին ու նպատակը : Ասկէ կը տեսնուի նաեւ թէ ինչու համար աս ընկերութեան մէջ հին դրութեան կողմնակիցներ ալ կը գտնուին . և աս պարագան առիթ տուած է թերեւս ոմանց ըսելու թէ Խաղաղասիրական ընկերութիւնը Սահմանագրութեան հակառակ դաւադիր ընկերութիւն մըն է : Բայց Խաղաղասիրական ընկերութեան դիտումը, եթէ մենք հասկըցանք ու կըցանք հասկցնել, ազգային դրութիւն մը իրեն նպատակ չունի, այլ միայն Թաղական շահ մը . մանաւանդ թէ ազգային դրութեան մը թելադրութեամբ մեքենաներ լարելու գաղափարին բոլորովին հակառակ է . ըստ որում քանի որ խաղաղասիրական ընկերութիւնը Սահմանադրական ղեղձման ճարակ տալ չուզէր, որպէս զի Թաղին խաղաղութիւնը չպղտորի, նոյն սկզբունքով չուզէր ճարակ տալ հակասահմանադրական ղեղձման, քանզի երկու ղեղձումն ալ միօրինակ վնասակար են թէ Թաղին և թէ ազգին :

Սեր առած տեղեկութիւնները մեզի խաղաղասիրական ընկերութեան վրայ աստեղծութիւնը կ'ընծայեցնեն. Եթէ սխալած չենք, և կրկարծենք թէ սխալած չենք, խաղաղասիրական ընկերութեան նպատակն անհակառակելի կերպով գոյութիւն է, և գիտութեամբ անոր հակառակելին՝ ամենէն բարի բաներէն մէկու մը հակառակիլ է: Ուստի մեր ըմբռնմանը համեմատ՝ խաղաղասիրական ընկերութիւնն, իր սեռին մէջ, ազգին մէջ առաջին է. անիկա կորովի տրամաբանութեան մը ծրնունդ է, ըստ որում թաղեցութեան դադափարն՝ ազգային դրութեան կարծեաց տարբերութեանը դադափարէն վերացընելով՝ քաղաքագիտական նկատմամբ բաժնրւած եղբայրներ, փոխադարձ ներողամտութեամբ՝ թաղեցւոյ ընկերական շահուն դրօշին տակ կը ժողովէ:

Ընկերութեան, 6 Մարտ 1862, տպուած կանոնագրին մէջ, Ընկերութեան նպատակը ցուցնող երեք յօդուածները կարդալ բաւական է, իմանալու համար թէ խաղաղասիրական ընկերութիւնը՝ նաև իր հրապարակական յայտարարութեանը համեմատ ինչ ոգի և ինչ գիտում ունի:

«Ընկերութեան նպատակը»

1. «Ընկերութեան նպատակն է՝ առանց որ և է իրաւիցութեան և կամ խռովիչ լեւալիցութեան ուղղակի կամ անուղղակի մասնակից ըլլալով՝ Սամաթիոյ Թաղին յառաջագիմութեանը թէ նիւթապէս և թէ բաւոյապէս յօժարակամ նպաստել:»

2. «Ընկերութեան ամեն մէկ ձեռնարկութիւնները պէտքէն Սահմանադրութեան կանոնադր համայն պիտի ըլլան:»

3. «Ընկերութեանս, բաժանորդութեամբ հաւաքուած գումարը իր նպատակին համեմատ Ընդհանուր Ժողովով որոշուած՝ Թաղին յառաջագիմութեանը վերաբերեալ օգտակար ձեռնարկութեանց պիտի գործածէ:»

Եւ յօդուածներուն իմաստէն միթէ մեր հասկցածէն տարբեր բան մը կրնայ հասկցուիլ:

Սնաց որ Ընկերութեան հակառակորդ.

ները կրնան ըսել թէ խաղաղասիրական ընկերութիւնը Սամաթիոյ Թաղին մէջ ասանկ զօրաւոր մարմին մը կազմելու ելլելով՝ Թաղական խորհրդին իրաւասութեանը վրայ իշխելու դիտում մը ունեցած կ'երեւի. և եթէ ատանկ դիտում մը ունեցած չըլլայ ալ, գործն ինքնին անանկ է որ աս ընկերութիւնը Թաղական խորհուրդին վրայ ազդեցութիւն պիտի ունենայ:

Նախ պէտք է գիտնալ թէ խաղաղասիրական ընկերութեան հաստատուելէն անմիջապէս յառաջ՝ Սամաթիոյ վերջին անցքերուն ատեն՝ Թաղական խորհուրդն զինք ազդեցութեան տակ ձգած էր, և ան աստիճան ազդեցութեան տակ էր որ նոյն օրերը գումարուած Ժողովի մը մէջ ատենապետի փոխանորդը դիւանը բանալով հրապարակաւ Ժողովուրդէն լիազօր իշխանութիւն կ'ուզէ, ըսելով թէ Թաղական խորհուրդին միջոցներն սպառած են*: Դարձեալ Առաջարկութիւն անուանով չորս յօդուած կը հանէ, որուն օրինակը հետեւեալն է:

1. Թաղիս մէջ իբր անիշխանութիւն տիրուած համարուելով՝ ամէն անհատ սզատօրէն թէ Բահանայից դասուն և թէ ուրիշներուն դէմ, իրաւացի կամ անիրաւ, հրապարակաւ խօսելուն համար, խորհուրեցաւ որ ամէն Թաղեցի աղատ ըլլայ իրենց դիտած որ և իցէ անկարգութիւնները ուղղակի Թաղական խորհրդոյ ազդելու, և անկէ արժանաւոր տնօրէնութիւն պահանջելու, որպէս զի անկարգութեանց բարեկարգուելուն Թաղիս ամբողջութիւնը նախանձախնդիր ըլլայ:

2. Թաղիս մէջ ամենայն ոք թէ եկեղեցւոյ կրօնական պաշտօնեայ, թէ Թաղական խորհրդոյ անդամ և թէ անպաշտօն պարզ հասարակութիւն, պարտաւոր ըլլայ իրեն մարդկութեան և քրիստոնէութեան վայելուչ պարտականութենէ վեր չի գործելու. և սոյն տնօրէնութեան հակառակ վարուղին, որ և իցէ աստիճանէ ըլլայ, առանց կուսակցութեանց քաղաքականութեան նը-

* Ժողովըր պահարօք է. ասոնք արգոյ Ստենապետի փոխանորդի բերնէն ելած խօսքերն են:

կատման, պարտք համարուի՝ իբրև խաղաղութեան վրդովիչ ճանչցուելով՝ անբաւաւ փոխարինութիւն ըլլալ, ինչ որ արժան կը դատուի:

3. Թաղական խորհուրդը գլխաւոր պարտք համարի Սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ կրօնական պաշտօնէից վրայ իր ունեցած հսկողութիւնը անթերի կատարելու:

4. Սկիզբէն խորհրդածութիւնները թաղական ընդհանուր ժողովոյ զիտողութեանը յանձնուին, և նորին հաւանութիւն ընդունելով՝ իբրև կարևոր որոշմունք ստորագրութեամբ վաւերացուի: Որպէս զի Սամաթիոյ թաղը ապօրինաւոր տարածանութիւններէն ազատած ըլլայ, և յաւիտեան իր օրինաւոր ընթացքը շարունակէ յօգուտ թաղեցւոց:

16 Փետր. 1862 Նախապատրաստական ժողովով խորհուած:

18 Փետր. 1862 Լիբրակէ օր ընդհանուր ժողովով ընդունուածին ճիշդ օրինակն ըլլալուն կը ստորագրեմ:

Փոխանորդ Ատենապետի
Սամ. Թաղական-խորհրդոյ.

ԱՐԻԿ ԴԵՈՐԳԵԱՆ

Ատենապետի փոխանորդին խորհուրդին արդէն ունեցած լիազօր իշխանութիւնը նորէն ուզելը, ինչպէս նաև խորհուրդին կողմանէ հրատարակուած առաջարկութիւններուն հաւանութիւն ուղղելը գաղտնի նշանակութիւն ունին: Թաղական խորհուրդը որ մասնաւոր ազդեցութենէ բռնուած՝ անանկբան մը ընելու տրամադրուած էր որուն գիտէր թէ հասարակութիւնը չի հաճիր, առաջուց տրուած հաւանութեամբ մը կ'ուզէ ընելը վաւերացնել, որպէս թէ Լիազօր իշխանութեամբ գործեց: Ողջամիտ Թաղական խորհուրդն աս հնարքը չէր խորհէր, և խորհողն ալ ինք չէ, եթէ ազդեցութենէ պաշարուած չըլլար: Խաղաղասիրական ընկերութիւն առաջ եթէ Թաղական խորհուրդը ազդեցութեամբ ինկած էր, ապա Թաղական խորհուրդը կրնայ, զօրաւոր ընկերութիւն մը չեղած ատեն ալ, ազդեցութեան ենթակայ ըլլալ:

Թաղական խորհուրդին ազդեցութեամբ նուիր կամ չմատնուելը բուն իր ձեռքն է: Եթէ Խաղաղասիրական ընկերութիւնն այնչափ զօրանայ որ անոր ձայնը թաղին մեծագոյն ձայնն ըլլայ, անոր ազդեցութիւնն իբր մեծագոյն մաս, քուէի օրինաւոր աւաւելութիւն մը եղած կ'ըլլայ, և ոչ ազդեցութիւն: Ապա եթէ ընկերութեան ձայնը փոքր ձայն մը մնայ, անկէ ազդուիլ կամ չազդուիլ, ինչպէս ըսինք Թաղական խորհրդին ձեռքն է. ուստի և ասանկ ընկերութիւն մը ըլլալը Թաղական խորհրդին վրայ այնչափ կը ներգործէ, որչափ որեւիցէ թաղեցւոց մէկ մասը կամ մէկ անհատը:

Ահա Սամաթիոյ խաղաղասիրական ընկերութեան վրայ մեր խորհրդածութիւնը, որ ազատօրէն բացատրեցինք ամեն պարագայ զոր խնդրին լուսաւորութիւնը կը պահանջէ: Չենք կարծեր թէ Թաղական խորհուրդ, Վարդապետ, Քահանայ, որեւիցէ կողմնակցութիւն մեզի դէմ ըսելը մը ունենան, թէ ինչու ոմանց 'ի նպաստ խօսեցանք, և ոմանց կերպով մը հակառակ: Մենք խաղաղասիրական ընկերութիւնն այսպէս ճանչցանք, և այսպէս նկարագրեցինք: Ուզեցինք ընկերութիւնը ինք իրեն ճանչցնել, և կը յուսանք թէ Սամաթիոյ թաղին ծառայութիւն մը ըրած եղանք, քանզի մեր ընկերութեան վրայ տուած դադափարին վրայ կրնայ ժողովուրդն ընկերութիւնն անոր գործերէն փորձել թէ այնպէս է: Մեր ըմբռման համեմատ Խաղաղասիրական ընկերութիւն մը դէշ չի կրնար ըլլալ, ուստի և սրտի մտօք փափաքող ենք որ այնպէս ըլլայ:

ԳՈՒՄԳԱՓՈՒՒ ԴՐՍՒ ԴՊՐՈՑԻՆ

ԲՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Խուժխաբուի դրսի դպրոցն աս օրերս ընդհանուր քննութիւն մ'ըրաւ. ինչպէս նաև 25 Մարտ, Լիբրակի օր նոյն դպրոցին աշակերտութիւնները իրենց վիճակին յարմար թատերական խաղ մը ներկայացուցին, որ յետոյ հասարակութեան բաղձանացը համեմատ քանի մը անգամ ալ կրկնուեցաւ: Ըննութեան ու թատերագութեան վրայ ազգային լրագիրը Մասիս մանրամասն գը-

րած է : Մենք յիշեալ դպրոցին հայկաբանութեան դասերն անձամբ քննելու պատիւն ունենալով՝ անոր վրայ կարճ դիտողութիւն մը կուզենք ընել : Ժամանակին կարծութեան համար հաղիւ կրցանք աղջիկ և մանչ աղոց բարձրագոյն դասերուն հարցումներն ընել : Գասընկեր տղոց մէջ հարկաւ հասակի և ընդունակութեան նայելով՝ բոլոր տղաք հաւասար չեն կրնար ըլլալ : Ուստի մեր քննած տղոց ալ թէ և ամենը ամեն հարցման միւսնոյն կերպով պատասխան չէին կրնար, տալ, բայց ընդհանրապէս կը նշմարէինք թէ ամեն մէկն իր հատկութեանը համեմատ սորվածը ձեռք բերելու համար մեծ աշխատութիւն տուած էր, և վերջապէս ամենուն ալ սորվածը բերականութեան առաջին և երկրորդ մասն էր : մանչ տղաք բերականութեան վրայ համառօտ հաետորական արուեստ կամ ճարտասանութիւն մ'ալ աւելցուցած էին : Մենք ուսման համար տրուած աշխատութեան ինչ մեծ արժէք ունենալն աղէկ գիտնալով, գիտնալով ևս թէ ամենէն փոքր ուսում մը ինչ տաժանելի աշխատութեան գին է, մանաւանդ նոր սորվողի մը համար առաւել ևս եթէ տղայ ըլլայ, անկեղծաբար կ'ըսենք թէ գումագափուի գրտի դրպրոցին տղաքը գեղեցիկ քննութիւն մը տրուին :

Պիտի ըսուի թէ լրագիրները միշտ ազգային դպրոցաց քննութիւնները կը գովեն, մեծամեծ յառաջադիմութիւններու վրայ կը խօսին, բայց վերջապէս դպրոցէ ելած պատանի մը կատարեալ հայկաբան, կատարեալ գաղիաբան, կամոր ելցէ ճիւղի մէջ կատարեալ մէկը չենք տեսներ :

Եւ գանգաւան ըստ ինքեան ճշմարիտ է բայց ասոր վրայ մեր խորհրդածութիւնը :

Դոյլ և ի ծնէ բթամիտ տղաք դուրս առնելով, ուղիմ և ի թաշան տղոց համար կ'ըսենք թէ, վերոյիշեալ գանգատին յանցանքը տղոցը չէ : Ասանկ տղոց համար ալ հսկողութիւն և շարունակ ջանք պէտք է, բայց մինակ ասով ալ տղայ մը դպրոցէն պէտք եղած կատարելութեամբ չի կրնար ելլել, եթէ սորված ուսմանը մէջ կատարեալ ընթացք մը ըրած չըլլայ : Եւստի հայերէնին համար ոչ թէ դպրոցներուն մէջ,

այլ և ազգին և ազգային գրագիտութեան մէջ հայերէն լեզուին ուսմանը համար ամբողջ ընթացք մը չկայ, անանկ ընթացքի մը գործիքներն ալ չկան, դադարիտն ալ չկայ : Հայերէնի համար շատ մը բերականութիւններ կան, լեզուն դորձնական ընելու միջոցները բնաւ մէկը խորհած չէ : Հայերէն լեզուն ամեն քաջ գիտցողները անիկա տարիներով կարդալու զօրութեամբ ստացած են, քան թէ արուեստով : Եւ ամենէն քաջ գիտցող քառնուս մէջն ալ քանի հատ կան արդեօք : Որ լեզուի մը մեքենականութեանը տեղեակ, և հայերէնին ալ բանալիները գտած ըլլայ, որով լեզուն պատճառներու գիտութեամբ առանց բանազբօսութեան և ճգանց իր գաղափարներուն ծառայեցնելու կարող ըլլան : Այսպէս լեզուին զսպանակները ձեռքը չունեցողը բացատրութեան օրէնքներուն տեղեկութիւն և բացատրելու ձիրք ունեցած ալ ըլլայ, Հայերէնը չի կրնար դիւրութեամբ գրել. ան լեզուն իր գաղափարներուն ծառայեցնելու գաղափարները լեզուին կը ծառայեցնէ : Ուստի շատ մը բառեր, կամ (սովորաբար առնուած մոքով) շատ մը ոճ կոչուած ասութիւններ, որոնք հեղինակէ մը փոխ կ'առնէ, առանց գիտնալու թէ ինչ է, գրելէ աւել, գրելէ աւել ետքը, քանի մը հատ ալ այլանդակ ամական շարելէ ետքը, Հայկաբանութիւն մը կը հանէ, որ արդարեւ հիմա զմայլելի է, բայց մեր թոռներուն օրերը թերեւ նողկալի պիտի ըլլայ : Մեր արդի հայկաբանութիւնը (արդի ըսինք բայց քանի մը յիսուն տարիներու հայկաբանութիւն է) այսպէս ըլլալով, և հայերէնի համար ալ ուսման ընթացք մը չըլլալով, ինչ իրաւունք ունինք դանգաւորելու թէ, տղաք կը սորվին կը սորվին ու երբեք բան մը սորված չեն : Ուր խեղճ տղաք կը տառապին իրենց ձեռքէն եկած ամեն բան կ'ընեն, մինակ տաժանելի բերականութիւն մը գոյ ընելու համար : Այո, դարձեալ կ'ըսենք, մեր տղաք ըստ քանչելի քննութիւններ կու տան, քանզի սորվածնին աղէկ կը սորվին, բայց ան սորվածնին եթէ անկատար և գանոնք գործնականին հասցնելու բոլորովին անկարող

միջոց մըն է, ան խեղճերն ինչ ընեն :

Ինչպէս Հայերէնի համար, նոյնպէս ուրիշ լեզուի համար նոյն բան է . անոր հար տղաք որեւիցէ լեզու մը աղէկ չեն սորվիր, բանգի անոր կատարեալ ընթացքը չեն ընէր :

Դպրոցէ ելող տղէ մը ընդհանրապէս լեզուի, և սորված լեզուին յատուկ, մեքենական կազմութեանը համեմատ քիչ շատ գործնական դիւրութեամբ գրել կը պահանջուի : Իմաստասիրել ու բացատրել, ատոնք դպրոցական ընթացքին տալու բաները չեն : Անոնք որ կը կարծեն թէ պատանի մը դպրոցէն իմաստասէր և գրագետ ելելու է, աւելի բան կը պահանջեն : Իմաստասիրելը՝ գիտութեան, հմտութեան և հասակի հետ կու գայ ու անոնց յառաջանալուն չափովը կը յառաջանայ : Իսկ բացատրելը՝ ձիրք է, քիչ մ'ալ գրապիտութեան ուսմամբ, և ասոնց հետ մէկ տեղ յաճախ և շարունակ կրթութեամբ կը ստացուի :

Ինչու համար տղաք դպրոցի մէջ թուաբանութեան, աշխարհագրութեան և ուրիշ ուսմանց մէջ որոշ և կանոնաւոր գիտութիւն կրնան ունենալ, բայց լեզուագիտութեան մէջ ոչ : Պատճառն աս է որ ուրիշ ուսմանքներուն ընթացքն այնչափ բազմաձիւղ չէ, որչափ լեզուի և գրագիտութեան ուսումը : Ուրիշ ուսումները մէկ դաս գրով մը կը կատարուին, ուր լեզուի մը կատարեալ ընթացքին համար քանի մը դասագիրք պէտք է, և ասոնց ալ դրութիւնն ու սորվեցնելուն մեթոտը որչափ յստակ և դիւրըմբռնելի ըլլայ, այնչափ յաջողութիւնը ապահով կ'ըլլայ :

Ըրդ նորէն Հայկաբանութեան գալով՝ մեր խորհրդածութիւնն աւարտենք :

Մեր տղոց խիստ մեծ մասն ուշիմ է . կէսէն աւելին ալ ուշիմութեան հետ սորվելու փափաք և փոթ ունի, եթէ սորվածին պտուղը տեսնէ : Մեր դպրոցներուն Հոգաբարձուները, ինչպէս Գումգափուի դրսի դպրոցին մեր քանի մը ժամու աղջիկութեանը մէջ ալ դիտեցինք, իրենց հոգաբարձութիւնը տակ եղած դպրոցներն յառաջացնելու մեծ ջանք ունին :

Դպրոցաց վիճակը տղոց և Հոգաբար-

ձուաց կողմանէ աս ըլլալով՝ գործին յաջողութեանը մեծ մասը դասատուներէն կախում ունի :

Հայերէնը մեզի համար խիստ կարեւոր է : Մեր լեզուն մեր ուրիշ կողմանէ ըրած և ընելու յառաջագիմութեանը հետ քալելու է . մանաւանդ թէ մեր յառաջագիմութիւնը կերպով մը լեզուին յառաջագիմութեանը պիտի հետեւի : Ի՞նչէ Հայկաբան դասատուներն ասոր աղէկ համոզուած են, և իրենց պաշտօնին կարեւորութիւնը կը ճանչնան, պէտք է որ Հայերէն լեզուին ուսումը իրենց աշակերտներուն համար դիւրին և օր ըստ օրէ կատարեալ ընելու ջանան : Եւ ասիկա կ'ըլլայ եթէ դասատուները, մանաւանդ անոնք որ Եւրոպական լեզու մը, և առանձինն՝ Գաղիերէն գիտեն, աս լեզուներուն դպրոցական ընթացքը Հայերէնին ուսմանը մերձեցընեն :

Մեզի պէտք է որ մեր կեղծ Հայկաբանութեանը վրայէն մեր համարումը բոլորովին վերցնելով, փնտռենք թէ հարազատ Հայերէն ո՞ր է . անիկա ինչ կերպով կրնանք ձեռք բերել :

Իայց հարազատ Հայերէնն ո՞ր է, և անիկա ինչ կերպով ձեռք կրնանք բերել : Ասոր վրայ խօսելու թերեւս ուրիշ անգամ պատահութիւն ունենանք :

Դումգափուի դրսի դպրոցին աշակերտ ուհեաց ներկայացուցած խաղին վրայ Մեղուին մէջ նամակ մը կը կարդանք : Նամակն աշակերտութեանց Թատերական արարուած ներկայացնել տալու մէջ աւելի փնտա քան օգուտ կը տեսնէ : Բայց որովհետեւ տեսած փնտսներն 'իմանաւորի չի ցուցներ, աւելի աղէկ կ'ընէր նամակին շեղինակը, եթէ փնտսներն յանուանէ յիշատակէր, որ տեսնելինք թէ փաստերն ինչ աստիճան ծանրակշռութիւն ունին : Քանզի իրաւունք չէ որ պարզապէս դպրոցի մը մէջ եղած ներկայացում մը աշակերտութեանց փնտա կար է ըսելով՝ ամբողջ հասարակութեան մը փնտաակար չտեսած բանին համար՝ դպրոցի մը տնօրէնութիւնը ցաւեցնէ :

ԽՍԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՏՊԱՐԱՆԻ ՏՆՕՐԵՆ

Ա՝ ՃԵՎԱՀԻՐՃԵԱՆ